

“TA’LIM JARAYONIDA MUAMMOLI TA’LIM ASOSIDA O‘QUVCHILARDA TANQIDIY FIKRLASH RIVOJLANTIRISH”.

Hakimjonov Elyorjon Voxobjon o‘g‘li

Farg‘ona viloyati pedagogik mahorat markazi o‘qituvchisi

Anotatsiya:

Mazkur maqolada ijtimoiy fanlarni o‘qitishda muammoli ta’lim texnologiyalarining nazariy asoslari, pedagogik imkoniyatlari va amaliy ahamiyati yoritilgan. Muammoli ta’limning o‘quvchilarning mustaqil fikrlash, tanqidiy tahlil qilish, ijodiy yondashuv hamda kasbiy kompetensiyalarini rivojlantirishdagi o‘rni tahlil qilingan. Shuningdek, muammoli vaziyat yaratish bosqichlari, muammoli-modulli o‘qitish texnologiyasining xususiyatlari va ijtimoiy-gumanitar fanlarni o‘qitishdagi samaradorligi ko‘rsatib berilgan.

Kalit so‘zlar: muammoli ta’lim, ijtimoiy fanlar, muammoli vaziyat, tanqidiy fikrlash, ijodiy faoliyat, pedagogik texnologiya, muammoli-modulli o‘qitish, kompetensiya

АННОТАЦИЯ:

В статье рассматриваются теоретические основы, педагогические возможности и практическая значимость технологий проблемного обучения при преподавании общественных дисциплин. Анализируется роль проблемного обучения в развитии у студентов самостоятельного мышления, навыков критического анализа, творческого подхода и профессиональных компетенций. Также представлены этапы создания проблемной ситуации, особенности технологии проблемного обучения и ее эффективность в преподавании социально-гуманитарных дисциплин.

Ключевые слова: проблемное обучение, общественные дисциплины, проблемная ситуация, критическое мышление, творческая деятельность, педагогическая технология, компетенция.

ANNOTATION:

This article discusses the theoretical foundations, pedagogical possibilities and practical significance of problem-based learning technologies in teaching social sciences. The role of problem-based learning in the development of students' independent thinking, critical analysis, creative approach and professional competencies is analyzed. The stages of creating a problem situation, the features of the problem-based learning technology and its effectiveness in teaching social and humanitarian sciences are also shown.

Keywords: problem-based learning, social sciences, problem situation, critical thinking, creative activity, pedagogical technology, problem-based learning, competence

Kirish

Ilmiy-texnika taraqqiyot nafaqat aksariyat ishlab chiqarish sohasinigina texnologiyalashtiramoqda, balki u madaniyat, ta'lim sohalariga ham kirib bormoqda. Texnologizatsiyalash-bu obyektiv jarayon bo'lib, ta'lim evolyutsiyasining yangi vazifalarini sifatli hal qilish uchun tayyorgarlik davridir. Ta'lim va o'qitish sifatini yanada takomillashtirish maqsadida xalqaro standartlar asosida ta'lim muassasalari faoliyatining sifati hamda samaradorligini oshirishni talab etadi. Shuning uchun ta'limni isloh qilishda texnologiya ta'lim amaliyotini yangi yoki zamonaviylashtirilgan bilimlar bilan ta'minlashning usuli sifatida qarashga imkoniyat beradi. Bunda texnologiyaga ta'limning ilmiy tamoyillari va amaliyotini tatbiq etish sifatida qaraladi.

ASOSIY QISM. So'nggi o'n yilliklarda dunyo shunchalik tez o'zgardiki, ta'lim tizimi samarali bo'lish uchun bu o'zgarishlarga moslashishi muxim bo'la boshladi. Ta'lim jamiyatning yangi talablariga javob berishi, global integratsiya,

raqamlashtirish va ma'lumotga umumiy erkin kirish imkoniyatlariga mos yo'nalishda rivojlanishi lozim. Buning uchun, avvalambor, ta'lim jarayonlarining asosiy komponentlari - mavsumiy mazmun, o'qitish metodikalari va baholash tizimi - zamonaviy sharoitga mos kelishi kerak. Masalan, raqamli texnologiyalarning ko'magida shakllangan onlayn kurslar, virtual laboratoriyalar va interaktiv vositalar o'quvchilarning ijodiy fikrlash qobiliyatini rivojlantirishda muxim rol o'ynay oladi. Ikkinchi qadamda, global integratsiyani ko'zlab, ta'limda xalqaro standartlarni qo'llash, chet tillarni o'rganishni yanada jiddiylashtirish va turli madaniyatlar bilan muloqotni shakllantirish zarur. Bu esa o'quvchilarning ko'p madaniylikka tolerantligini, xalqaro xamkorlikda ishlash qobiliyatini oshiradi.

Muammoli o'qitishning mohiyatini, o'qituvchi tomonidan o'quvchilarning o'quv jarayonlarida muammoli vaziyatni vujudga keltirish va o'quv vazifalarini, maqsadlarini, funktsiyalarini, savollar va bahsli munozaralar orqali hal qilish yangi bilimlarni o'zlashtirish tizimi orqali ularning bilish faoliyatini boshqarishni tashkil etadi. Bu esa, bilimlarni o'zlashtirishning ilmiy-tadqiqot usullarini yuzaga keltiradi. Ma'lumki, o'qitishning har qanday asosida, inson faoliyatining muayyan qonuniyatlari, shaxsiy rivoji va ular negizida shakllangan pedagogik fanning tamoyillari va qoidalari yotadi. Insonning bilish faoliyati jarayoni mantiqiy bilish ziddiyatlarini hal qilishdagi obyektiv qonuniyatlari hamda didaktik tamoyil — muammolilikka tayanadi.

Bugungi kunda muammoli o'qitish texnologiyasi uzluksiz ta'limning barcha jabhalarida qo'llanilishi, ayniqsa oliy ta'limda bu kabi texnologiyalarni qo'llash bo'lajak pedagog kadrlarni raqabatbardosh mehnat bozorida faol, mustaqil fikrlashga o'rgatish, kasbiy kompetensiyalarning takomillashishi uchun muhim zamin hozirlaydi. Oliy ta'lim yo'nalishlarida ijtimoiy-gumanitar fanlarni o'qitishning hozirgi jarayoni tahlili, bo'lajak ijtimoiy soha vakillari, psixolog va pedagoglarning fikrlashi muammoli vaziyat, kutilmagan natijalar hosili bilan bog'liq

bo'lishdan boshlanadi, degan xulosalari haqiqatga yaqin ekanligini ko'rsatadi. Muammoli o'qitish sharoitida o'quvchining psixologik, emotsional va hissiy holati undagi fikrlash va aqliy izlanish uchun o'ziga xos turtki vazifasini bajaradi. Muammoli vaziyat muayyan pedagogik vositalarda maqsadga muvofiq tashkil etiladigan o'ziga xos o'qitish sharoitida yuzaga keladi. Shuningdek, o'rganilgan mavzular xususiyatlaridan kelib chiqib, bunday vaziyatlarni yaratishning maxsus usullarini ishlab chiqish zaruriyati yaratiladi. Shunday qilib, o'qitishda muammoli vaziyat shunchaki «fikrlash yo'lidagi kutilmagan to'siq» bilan bog'langan aqliy mashaqqat holati emas. U bilish maqsadlarini maxsus taqazo qilgan aqliy faollik holatidir. Bunday vaziyat negizida avval o'zlashtirilgan bilim izlari va yangi yuzaga kelgan vazifani hal qilish uchun aqliy va amaliy harakat qilish usullari yotadi. Bu aqliy va amaliy harakat usullari yordamida o'quvchilarda muhim aniq va mukammal bilimlarni shakllanishiga sabab bo'ladi.

Muammoli ta'lim – bu o'quvchilar oldiga ma'lum bir muammo yoki ziddiyatli vaziyat qo'yilib, uni mustaqil ravishda hal etish orqali yangi bilimlarni egallashga yo'naltirilgan ta'lim texnologiyasidir. Ushbu texnologiyaning asosiy maqsadi o'quvchilarda izlanish, tahlil qilish, xulosa chiqarish va qaror qabul qilish ko'nikmalarini rivojlantirishdan iborat.

Muammoli ta'lim quyidagi bosqichlarda amalga oshiriladi:

1. Muammoli vaziyatni yaratish.
2. Muammoni anglash va ifodalash.
3. Gipotezalarni ilgari surish.
4. Muammoni hal qilish yo'llarini izlash.
5. Natijalarni tahlil qilish va umumlashtirish.

Mazkur bosqichlar o'quvchilarning faol ishtirokini ta'minlaydi hamda ta'lim jarayonini samarali tashkil etishga xizmat qiladi. O'z o'rinda izchillik yorqin ko'rinadi: avvalo muammoli vaziyat yuzaga keladi, so'ng o'quv muammosi shakllanadi. Muammo uch tarkibiy qismdan iborat: ma'lum (berilgan vazifa

asosida), noma'lum (ulami topish yangi bilimlarni shakllantirishga olib keladi) va avvalgi bilimlar natijasi (o'quvchilar tajribasi). Ular noma'lumni topishga yo'nalgan qidiruv ishlarini amalga oshirish uchun zarurdir. Avvalo o'quvchiga noma'lum bo'lgan o'quv muammosi vazifasi belgilanadi va bunda uning bajarilish usullari hamda natijasi ham noma'lum bo'ladi, shunda o'quvchilar o'zlaridagi avval egallangan bilim va ko'nikmalarga asoslanib kutilayotgan natija yoki yechimni yo'lini izlashga tushadi. Muammoli-modulli o'qitish texnologiyasida asosiy diqqat xatoliklarni izlab topish maqsadiga muvofiq tarzda tuzilgan maxsus vaziyatlar tizimi orqali o'rganuvchilarda tanqidiy fikrlashni shakllantirish jihatlariga qaratiladi. U o'zida xatoliklarning uch asosiy guruhini birlashtiradi: gnoseologik, metodik va o'quv. Gnoseologik xatolar bilishga oid xarakterdagi xatolar hisoblanib, bilimlar evolyusiyasi jarayonida olimlar tomonidan yo'l qo'yiladi.

Tadqiqotlarning ko'rsatishicha, o'quv jarayonida gnoseologik xatolardan foydalanish o'quvchilarda borliqni tanqidiy mushohidalash, tahlil qilish va o'z xatolarini to'g'rilash ko'nikmalarini shakllantiradi, shuningdek, o'quv predmeti va fanga bo'lgan munosabatlarini o'zgartiradi: o'rganilayotgan fan mazmuni o'rganuvchilar oldida tayyor haqiqatlar yig'indisi sifatida emas, balki g'oyalar va odamlarning tarixiy tasavvuri tarzida, ijtimoiy maktab va yo'nalishlar kurashi tarzida, odat va yangilanish qarama-qarshiligi sifatida turadi. Metodik xatolar o'quv xatolari bilan o'zaro bog'liq: o'rganish xatolari ko'p hollarda - o'qitish xatolari natijasidir.

O'quv xatolari maxsus tashxislovchi jadvallarda har bir muammoli modul uchun guruhlanadi va keyinchalik kuchli ta'sir etuvchi vositalar sifatida foydalaniladi. Muammoli-modulli o'qitish texnologiyasining etakchi sifat belgisi - bu egiluvchanlik hisoblanadi. Zamonaviy, yuqori texnologiyali ishlab chiqarishda egiluvchan avtomatlashtirilgan tizim muhim sanalgani kabi hozir ham, kelajakda ham pedagogik texnologiya samaradorligi ko'p jihatdan uning ilmiy-texnikaviy va

ijtimoiy-iqtisodiy o'zgaruvchan sharoitga moslasha olish va zudlik bilan ta'sir etish qobiliyatiga bog'liq bo'ladi. Egiluvchanlik tuzilmali, mazmunli va texnologik holda bo'lishi mumkin

3. Ta'lim jarayonida muammoli metodni qo'llashda o'qituvchi va o'quvchilar tomonidan quyidagi harakatlar amalga oshiriladi: 3 Olimov SH.SH Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat o'quv qo'llanmasi - Buxoro: 2019. – 19 b O'qituvchi faoliyatining tuzilmasi O'quvchi faoliyatining tuzilmasi - o'quv materialiga oid tafovutlarni taklif etilish; - muammoli vaziyatlarni tuzish; - muammoning mavjudligini aniqlab berish; - muammoli topshiriqlarni loyihalash - o'quv materialini mohiyatining anglab yetilish; - muammoli vaziyat yuzasidan fikrlash; - mavjud bilimlar va tajribani qayta tiklash; - muammoli masalaga o'tkazish; - topshiriqni natijasini bajarish Shunday qilib, o'quvchilar biladigan vazifa va uni mustaqil hal qilish usuli o'quv muammosi bo'la olmaydi, ikkinchidan, biror vazifaning yechilish usullarini va uni izlash vositalarini bilishmasa ham o'quv muammosi hosil bo'la olmaydi. Muammoli o'qitish mashg'ulotlarini tashkil etish va o'tkazishning muhim tomoni shundaki, bunda o'qituvchi uning ham ta'limiy, ham tarbiyaviy funksiyasini yaxshi anglab olgan bo'lishi va ketmaketlikdagi ilmiy izlanishlarini aniq tasniflab olganligi talab qilinadi. Muammoli o'qitish bilimlarni ongli va mustahkam o'zlashtirish, atrof muhitga o'zining faol munosabatini belgilab olishda o'quvchilar bilish faoliyatini jonlantirishda katta imkoniyatlarga ega.

Muammoli o'qitishga asoslangan o'quv mashg'ulotlarini o'tkazish metodikasi unda qo'llaniladigan metodlarni asoslab berishni talab qiladi. Bunda: ijodiy, qisman-ijodiy yoki evristik, axborotlarni muammoli bayon qilish, axborotni muammoli bayon qilish asosiy metodlardan biri hisoblanadi. Oliy ta'lim o'quvchilarning ijodiy ishlari shakllari turlicha va rang-barangdir; Ular ma'ruza matnini tayyorlash va seminarga tayyorgarlik ko'rish, u yoki bu masalaning nazariy holatini (adabiyotlar yigish, analiz qilish, sintezlash, kerakli ma'lumotlarni

arxivlardan o'rganish) o'rganish, ko'rgazmali qurollar, didaktik materiallar tayyorlash va boshqalardan iborat.

O'quvchilar suhbat jarayonida o'zlarida avvaldan mavjud bo'lgan bilimlari, ijodiy faoliyati tajribasiga asoslangan holda o'qituvchi rahbarligida muammoni izlaydi va mustaqil ravishda uning yechimini topadi. Ijodiy suhbatga tayyorlashda o'qituvchining unga o'ta ma'suliyat bilan yondoshishi talab qilinadi. O'qituvchi bunday suhbatga oldindan jiddiy tayyorgarlik ko'rishi lozim: avvaldan shunday savollar o'ylab topishi kerakki, ular o'quvchining u yoki bu hodisaning mohiyatini o'ylashga majbur etsin hamda suhbat yo'nalishi va gipotezaning ehtimol ko'rilgan variantlari va uning yechilish yo'llarini, uni o'rganishga to'sqinlik qilayotgan omillarni bashorat qila olsin. O'qituvchi o'quvchilarning umuman muammoni yechish uchun yetarli darajada tayyorgarlik ko'rib kelmasligini ham ko'zda tutishi va bunday vaqtda sodda va murakkablashtirib boruvchi qo'shimcha savollarni tayyorlab qo'yishi lozim. Ijodiy suhbat davomida tayyorgarlik ko'rmagan, o'zaro bahs va munozarlarda, shuningdek, darsga qatnashishni xohlamaydigan o'quvchilarga alohida ahamiyat berish lozim. Bunday o'quvchilarning hulqatvorlarini ko'zda tutgan holda, ularni faollashtirish maqsadida oldindan savollar tayyorlab qo'yish darkor, shunki ta'lim jarayoni barcha ta'lim ishtirokchilarini qamrab olishga qaratilgan bo'lib ta'lim samaradorligini belgilashning eng asosiy tamoyillarini tashkil etadi. Xulosa o'rnida shu aytish mumkinki, ta'lim jarayonida ijtimoiy-gumanitar fanlarni o'qitishda o'quvchilar faoliyatini jadallashtirishga va shu bilan birgalikda ularni o'qituvchi tomonidan berilgan muammoni yechishga va u haqida ularning umumiy bilimlarini ma'lum va noma'lum tomonlarini yoritish bilan birgalikda mukammal bilimlarini mustahkam bo'lishini ta'minlaydi. Shu bilan birgalikda muammoli o'qitish texnologiyasi-o'qituvchi tomonidan berilgan muammoni har tomonlama ochib berishda o'quvchilarning ijodiy, tanqidiy yondashuvini talab qiladi va bilimlarini yanada keng qamrovli mustahkamlashga xizmat qiladi.

Xulosa o‘rnida shuni aytish munkunki, ijtimoiy fanlarni o‘qitishda muammoli ta’lim texnologiyalaridan foydalanish o‘quvchilarning bilish faoliyatini faollashtiradi, mustaqil va tanqidiy fikrlash ko‘nikmalarini rivojlantiradi hamda ta’lim samaradorligini oshiradi. Muammoli vaziyatlar asosida tashkil etilgan darslar o‘quvchilarning nazariy bilimlarini amaliyot bilan bog‘lashga, ijtimoiy jarayonlarni chuqur anglashga va hayotiy muammolarni hal qilish kompetensiyalarini shakllantirishga xizmat qiladi. Shu sababli ijtimoiy fanlarni o‘qitish jarayonida muammoli ta’lim texnologiyalaridan keng foydalanish zamonaviy ta’limning muhim talablaridan biri hisoblanadi.

Adabiyotlar:

1. Sayidahmedov N. Pedagogik mahorat va pedagogik texnologiyalar. – Toshkent: O‘qituvchi, 2017.
2. Tolipov O‘., Usmonboyeva M. Pedagogik texnologiyalarning tatbiqiy asoslari. – Toshkent: Fan, 2018.
3. Mavlonova R., Rahmonqulova N. Pedagogika nazariyasi va tarixi. – Toshkent, 2020.
4. Yo‘ldoshev J., Usmonov S. Zamonaviy pedagogik texnologiyalar. – Toshkent, 2021.
5. Azizxo‘jaeva N.N Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat. O‘quv qo‘llanma.Toshkent 2006 y. 159 bet
6. Olimov SH.SH Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat. O‘quv qo‘llanma. Buxoro 2019 y. 248 bet
7. Hasanboev J., Sariboev H., Niyozov G., Hasanboeva O., Usmonboeva M. Pedagogika. O‘quv qo‘llanma. –Toshkent: Fan, 2006.